

Het Concertgebouw in Hilversum

ED VAN MENSCH

De gegoede burgers, die aan het eind van de negentiende eeuw vanuit Amsterdam naar Hilversum verhuisden, wilden geen afstand doen van hun bezoeken aan de toneelvoorstellingen, opera-uitvoeringen en concerten in de hoofdstad. De vervoersmogelijkheden waren echter te beperkt om avondvoorstellingen in Amsterdam te blijven bezoeken. De oplossing was om een concertgebouw in Hilversum te bouwen om zo de uitvoeringen vanuit Amsterdam naar hun nieuwe woonplaats te kunnen halen.

Lang bleef het programma in het concertgebouw niet bestaan. Het pand kreeg al na twaalfjaar een nieuwe bestemming, maar de laatste resten van het gebouw aan de Herenstraat werden pas in 1994 afgebroken.

Het eerste initiatief was de oprichting van de NV Het Concertgebouw Hilversum in 1891. Ook een vereniging en een programmacommissie werden in het leven geroepen. De heren die hun krachten bundelden

woonden veelal aan de 's-Gravelandseweg of omgeving. Namen die voorkomen zijn onder meer Ari ten Broek, W. Heijbroek jr, J.G. Koopman, B.W. Blijdensteijn, C.W. Groskamp, J.J.L. van Hengel, P. Mackay en G.M. Titsingh.

Zij kochten een gebied achter het Hof van Holland van ongeveer 1600 vierkante meter voor een bedrag van f20.000. Op het terrein aan de Herenstraat waar het nieuwe Concertgebouw moest verrijzen stonden sociëteitslokalen, de oude concertzaal en er lag een aangrenzende corridor.

De kosten van de nieuwbouw werden begroot op f25.000 voor de bouw, f5.000 voor de stoelen en f5.000 als post onvoorzien. Voor de financiering van de in het totaal f55.000 werd een hypotheek van f25.000 afgesloten. Dit bedrag plus de inkomsten van de uitgegeven aandelen was voldoende voor de start van de bouw van een concertgebouw in Hilversum.

Kerkbrink met rechts de Herenstraat met daarin de voorgevel van het Concertgebouw. Daglichtfoto fotograaf H. de Paauw uit ca. 1895. (coll. Museum Hilversum)





Interieur concertzaal anno 1920, ingekleurde prentbriefkaart. (coll. Percy Poolman)

De NV koos voor de bekende Amsterdamse architect Isaac Gosschalk (1838-1907). Hij wordt beschouwd als grondlegger van de Hollandse neo-rennaissance en hij ontwierp in 1865 zijn eerste gebouw in de hoofdstad. Vele bouwwerken volgden tot aan het complex van de Oostergasfabriek in 1885. Over dit laatste ontwerp ontstond een hooglopende ruzie. Gosschalk was inmiddels wethouder van Amsterdam geworden. De gemeenteraad verweet hem dat hij als wethouder zichzelf opdrachten gaf. Het conflict leidde tot zijn vertrek in 1887 naar Hilversum.

In Hilversum had Gosschalk al het een en ander gebouwd en zijn ouders woonden in het villapark Trompenberg. Zijn belangrijkste Hilversumse gebouwen zijn Pension Trompenberg aan de 's-Gravelandseweg hoek, Tromplaan (1875), Villa Buen Retiro aan de Trompenbergerweg (1875), Villa Vogelensang (1883) en Villa Erica (1889, nu de bibliotheek) aan de 's-Gravelandseweg. Bij de laatste villa bouwde hij ook het koetshuis aan de Albertus Perkstraat (zie HHT 1992/1). Toen Gosschalk de opdracht kreeg voor het concertgebouw woonde hij dus al in Hilversum en kende hij een aantal initiatiefnemers zeer goed, zoals bankier Blijdenstein. Rond 1895, een aantal jaren na de bouw

van het concertgebouw – waarschijnlijk zijn laatste bouwwerk in Nederland – vertrok Gosschalk naar Brussel waar hij overleed.

Op 13 juni 1891 stond in *De Opmerker*, het orgaan van het genootschap 'Architectura et Amicitia', het bericht over de aanbesteding op 16 juni. Dit betrof een concertzaal aan de Herenstraat, benevens een biljartzaal bij de sociëteit De Unie.

Al op 28 oktober 1891 was het concertgebouw klaar en werd het officieel geopend. C.W. Groskamp sprak de openingsrede uit. Hij was mededirecteur van de Soerabayasche Bank en Handelvereniging en woonde met zijn gezin aan de 's-Gravelandseweg in het pand van de huidige bibliotheek. In zijn openingswoord ging hij in op de redenen voor de bouw van een nieuwe concertzaal: de bestaande zaal was voor publieke uitvoeringen niet voldoende en de commissie voor de oprichting had I. Gosschalk bereid gevonden om een sierlijk en doelmatig gebouw te ontwerpen.

De architect kreeg vervolgens als blijk van hulde een lauwerkrans aangeboden. De openingsavond werd verder ingevuld met een zanguitvoering door een gezelschap van vijftig dames en heren onder leiding van



Foyer en balzaal bij de concertzaal in Het Hof van Holland, ingekleurde prentbriefkaart uit ca. 1920. (coll. Percy Poolman)

C. Andriessen, waarbij een gedicht werd gezongen van J.F. Hintzen, op muziek gezet door C. Andriessen Jr. *De Gooi- en Eemlander* gaf een uitvoerige beschrijving: de zaal was keurig ingericht en goed geventileerd en had 308 eersterangs- en 74 tweederangs-zitplaatsen. De vloer liep langzaam op waardoor iedereen goed zicht had op het toneel. Er was een sterk voetlicht en midden in de zaal hing een kolossale kroon. Bijzonder was dat de versiering, onder meer de decoratie op het balkon, met een nieuwe techniek was vervaardigd: het reliëf was gemaakt van papier-maché.

In de periode van oktober tot april 1891 werden tien voorstellingen geprogrammeerd, op de vrijdagavonden, tweemaal per maand. Voor deze voorstellingen waren abonnementen van f12,50 te koop. Het aanbod bestond uit concerten, toneelvoorstellingen, opera's en voorstellingen van de 'Salon des Variétés'. De uitvoeringen waren in Amsterdamse handen. Zo speelden hier het Concertgebouworkest, de Nederlandsche Opera, het Koninklijk Nederlandsch Tooneel en het Hollandsch Toneelgezelschap.

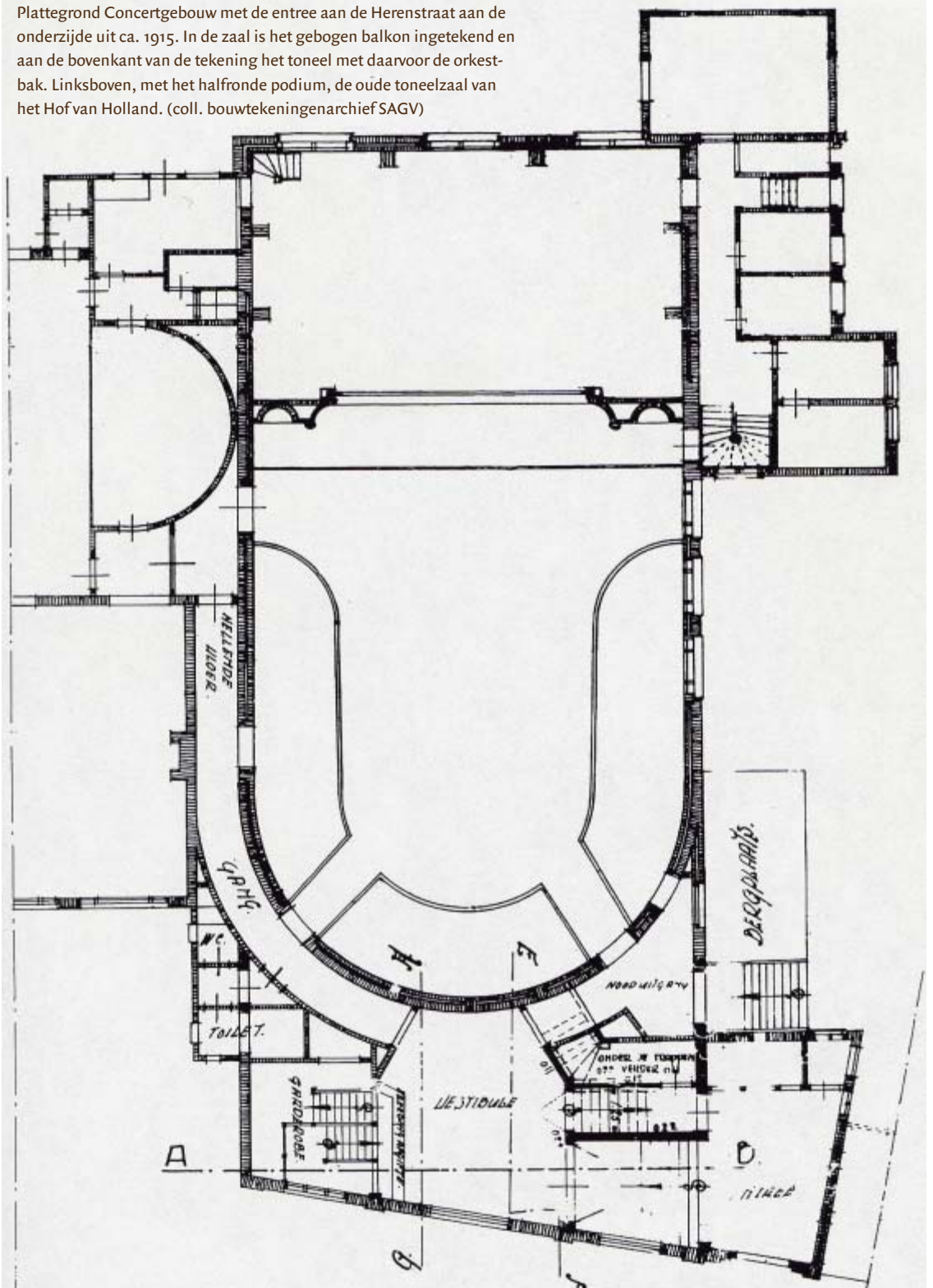
Voor de bezoekers en de spelers werden extra treinen ingezet. Hollandsch Spoor liet om 19.25 uur een extra

trein uit Baarn vertrekken om de Amsterdammers die daar waren gaan wonen, de mogelijkheid te bieden om het concertgebouw in Hilversum te bezoeken. De programmacommissie zorgde ervoor dat iedereen weer met de laatste trein naar huis kon.

Recensies in de krant geven een aardig tijdsbeeld. Op 24 december valt over een druk bezochte voorstelling van 'De Hugenooten' te lezen dat het kleine toneel weinig ruimte bood aan het grote orkest en ook het koor had ook nauwelijks armslag. Om de gehele opera te kunnen bijwonen was een extra trein ingezet, die om 12 uur zou vertrekken. Echter het laatste, vijfde bedrijf, een soort moordvertoning met veel sabelgekletter en gewerschoten, duurde slechts enkele ogenblikken, voor de recensent lang genoeg. Nadat het doek was gevallen haastten de orkestleden zich met hun instrumenten naar het station om de laatste trein naar Amsterdam te halen.

In 1895 verscheen een circulaire waarin de toestand als gunstig werd beschreven; er waren geen 'vlootende' schulden en er was zelfs een winst behaald van f544,04.

Plattegrond Concertgebouw met de entree aan de Herenstraat aan de onderzijde uit ca. 1915. In de zaal is het gebogen balkon ingetekend en aan de bovenkant van de tekening het toneel met daarvoor de orkestbak. Linksboven, met het halfronde podium, de oude toneelzaal van het Hof van Holland. (coll. bouwtekeningenarchief SAGV)





De oude toneelzaal in Het Hof van Holland, ingekleurde prentbriefkaart uit ca. 1920. (coll. Percy Poolman)

Echter aan het begin van de nieuwe eeuw viel de verkoop van het aantal abonnementen tegen. Het jaar 1902 moest voor het eerst met verlies worden afgesloten, zij het met slechts f14,26. Voor het seizoen 1903-1904 was zo weinig belangstelling dat sluiting onver-

mijdelijk was. Op 28 mei 1904 werd de NV Het Concertgebouw in Hilversum geliquideerd. Het gebouw was op 2 mei verkocht aan hotelhouder Joseph Willerding, tevens eigenaar van het Hof van Holland. Op 1 oktober van hetzelfde jaar kon de zaal na een ver-

Diner bij het jubileum van de heer De Boer, werkzaam bij Decca, in de voormalige concertzaal. Op de foto uit ca. 1946 is nog duidelijk het gedecoreerde front van het balkon te zien. (coll. Stevens, SAGV)





Het Concertgebouw met voorgebouw gezien vanaf de Herenstraat in 1963. Aan de rechterzijde van de voorbouw is de entreehal afgebroken. De ingangdeuren zijn opnieuw gebruikt. (coll. Stevens, SAGV)



Interieur van de Phonogramstudio in het Concertgebouw, 1963. (foto Museum Hilversum)

Plaatopname van Teddy en Henk Scholten in het voormalige concertgebouw omstreeks 1950. Het balkon is nog goed herkenbaar. (coll. Stevens, SAGV)



bouwing weer in gebruik worden genomen. Het plafond was verhoogd en het toneel en de orkestbak waren vergroot.

Na de verbouwing werd steeds vaker de aanduiding schouwburgzaal gebruikt. Verwarrend is dat behalve de voormalige concertzaal ook het Hof van Holland

zelfs een grote zaal met podium bezat. Bij aankondigingen is het soms onduidelijk welke zaal werd bedoeld. In het spraakgebruik en in latere artikelen werd voor de voormalige concertzaal de term 'schouwburgzaal' gebezigd en voor de zaal in het Hof van Holland de benaming 'concertzaal' of 'grote zaal'.



Een plaatopname in de concertzaal voor Decca, 1947. (coll. SAGV)

De omroepen

Na de oprichting van de Hilversumsche Draadlooze Omroep (HDO) zocht Willem Vogt naar een ruimte ten behoeve van opera's en concerten voor de radio. De kleine studio's van de HDO waren hiervoor ongeschikt. Hij zag in het concertgebouw tal van mogelijkheden. De zaal had een goede akoestiek, er was een vestiaire en de foyer met wachtgelegenheid in het er naast gelegen Hof van Holland waren extra comfortabel. Vogt schreef dat de schouwburg beschikbaar was omdat de exploitatie geen goudmijn was. Om het gebouw tot studio van de HDO te maken vroeg hij de leden, de zogeheten luistervinken, geld over te maken.

Op 12 april 1926 vond de eerste proefuitzending plaats: de opera *Cavaleria Rusticana*. Ditmaal nog zonder publiek. Bij een positief resultaat zouden in het winterseizoen alle HDO-symfonieconcerten vanuit de zaal worden uitgezonden maar dan met publiek. Of de proefuitzending was geslaagd is niet bekend, maar het eerste concert op 2 mei 1926 werd uitgezonden vanuit Concordia in Bussum.

Tot 1933 vonden wel geregeld uitzendingen van vooral opera-uitvoeringen plaats vanuit het voormalige concertgebouw. In de tussentijd werd, om over meer vloeroppervlak te kunnen beschikken, een vlakke vloer over de stoelen in de zaal gelegd. De zaal kon daarna niet meer als concert- en schouwburgzaal worden gebruikt.

De omroepverenigingen verloren spoedig nadien belangstelling voor deze zaal omdat zij eigen onderkomens lieten bouwen met een of meer eigen studio-ruimten.

In 1935 kreeg het gebouw toch een omroepvereniging als gebruiker. De KRO-studio aan de Emmastraat werd verbouwd en uitgebreid, en de omroepvereniging koos het theatergebouw als tijdelijk onderkomen. De staat van het gebouw liet in die tijd te wensen over. Het gedenkboek ter gelegenheid van het vijftienvijftig jarig bestaan van de KRO maakt melding van een waar doolhof van hokjes, gangen en vertrekjes, een noodbehuizing waar iedere niet-ingewijde noodwendig op dwaalwegen ge-



Afbraak van de opnamestudio en voormalige concertzaal.
Foto van Percy Poolman uit 1964. (foto: Percy Poolman)

Afbraak van de laatste resten van het voormalige concertgebouw in 1994. (foto: coll. Paul Back)



raakt tussen gevaarlijke stellages en dwarsbalken met gapende donkere catacomben-ruimten daaronder. In mei 1938 vertrok de KRO naar het nieuwe studiogebouw.

Snel daarna volgde een nieuwe gebruiker, de platenmaatschappij Decca. De NV Hollandsche Decca Distributie vestigde er zijn huisstudio. Tal van plaatopnames vonden in deze studio plaats. Aanvankelijk stonden er plaatsnijders in de ruimten voor de zaal, aan de zijde van de Herenstraat. Het geluid werd direct op plaat gesneden. Na de komst van de magnetische band verdween deze apparatuur.

Tijdens de oorlog

In de Tweede Wereldoorlog bood het gebouw onderdak aan een geheime zender. Daarmee werden door het verzet berichten naar Engeland gezonden. Door de veelheid aan apparatuur en onoverzichtelijke indeling kon deze zender lang blijven functioneren. De Duitsers sleepten bij een inval de volledige inventaris uit het gebouw, maar zagen de geheime zender over het hoofd. Pas in 1944 leek het te gevaarlijk te worden en werd de zender overgebracht naar de Westerkerk aan de Joh. Geradtsweg.

Na de oorlog gingen de plaatopnames in verhoogd tempo door. Kort na de bevrijding volgden als eerste

de opname van de muziek van de Kilima Hawaiian. Vele opnames van solisten, duo's, bands, koren en orkesten zouden volgen.

In 1950 nam Philips Phonografische Industrie de Nederlandse tak van het Engelse Decca over. Het bedrijf vestigde zich later in Baarn, maar de studio in Hilversum bleef in gebruik.

Op 21 mei 1963 vonden de laatste opnames plaats. Het herboren ensemble Dixieland Pipers was hekkensluit met vier charlestons. Bij die gelegenheid haalden Guus Weitzel en Nico Boer herinneringen op aan de tijd dat de omroep de schouwburg als studio gebruikte en artiesten als Louis Bandy er optraden.

Een jaar later, in mei 1964, moest de concertzaal plaats maken voor een uitbreiding van het hotel en extra parkeerruimte. De resten van de voorgevel met hal daarachter bleven als laatste herinneringen aan de eens zo mooie concertzaal tot 1994 zichtbaar.

Meer te lezen in:

Herpen, Jan J. van, 1926: *Het Hof van Holland als radiostudio in Hilversum en de omroep*, Hilversumse Historische Kring "Albertus Perk", Hilversum 1995.

Lieshout, Ruud van, *Band loopt. Backstage verhalen uit de platenstudio*, Eigen uitgave 2009, 2^e uitgebreide druk 2010.